

ІСТОРИЯ АРХІТЕКТУРИ

УДК 72.03+04(477)+72.014+7.035(73)4

О.Б. Білінська

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та основ архітектури

ВПЛИВ ТРАКТАТУ С. СЕРЛІО НА АРХІТЕКТУРУ ЛЬВОВА XVI–XVII ст.

© Білінська О.Б., 2006

Проаналізовано вплив трактату С.Серліо на архітектуру Львова XVI–XVII ст., а саме – на архітектуру малих форм: деталей будівель (порталів, вікон та ін.). Виявлено аналоги, наслідування та “цитати” трактату С.Серліо у міщанській і замковій архітектурі XVI–XVII ст. Львова та інших міст Західної України.

У теорії архітектури все більше уваги приділяється питанню вивчення зв'язків архітектурних форм, їхніх взаємних впливів, причин поширення. Особливо це стосується архітектурного ордеру Львова XVI–XVII ст. та визначення його особливостей відповідно до класичних ордерів. Основою для порівняння став трактат С. Серліо, оскільки жоден з італійських трактатів Відродження не мав такого важливого значення у Європі. Наслідування версій архітектурних трактатів, альбомів та їхніх трансформації під впливом творчого переосмислення місцевими майстрами втілювалися в архітектурні ордери Львова.

З другої половини XVI ст. архітектори та будівничі Львова мали у розпорядженні креслення [1], які, на жаль, не збереглися. Тогочасні трактати Польщі, під владою якої знаходилися західноукраїнські землі, були енциклопедичними і не розглядали архітектурних питань, за винятком робіт другої половини XVII ст. Тому у Львові використовували, перш за все, архітектурні трактати теоретиків Італії XV–XVI ст., а також інших країн Європи [2]. Першим серед видатних трактатів Італії XVI ст. став трактат Себастьяно Серліо, в якому вперше представлено канон п'яти ордерів, а теорія ордеру отримала статус основного та окремого розділу архітектури. Він мав величезний вплив на європейську архітектурну теорію і практику. Дослідники теж зазначають цей вплив на львівську ренесансну архітектуру [3, 4, 5]. Наприклад, В. Овсійчук наголошує, що “серед львівських цехових будівничих були найбільше поширені трактати, написані С. Серліо... майстри виявляли до певної міри нерозуміння стильової краси класичного ордеру, оскільки взірці не копіювалися, а піддавалися значній переробці” [6]. За твердженням Й. Ковальчика, який досліджував копії трактату С. Серліо, видані від 1550р. до кінця XVII ст., у різних бібліотеках Польщі збереглося приблизно 30 примірників Книги “Extraordinario libro” (переважно італійські видання). Ця кількість перевищує збережені видання Л.Б. Альберті, Катанео, Дж. Б. Віньоли, А. Палладіо, В. Скамоцці, за винятком трактату М.П. Вітрувія (50 примірників) [7]. У Львові, за твердженням того ж дослідника, використовували найперший оригінальний примірник венеціанського видання “Extraordinario Libro” з 1557 р. [8], а також нідерландський варіант цього трактату [9]. Львівський екземпляр Книги містить рукописні зауваження поета та релігійного письменника М.К. Третера [10], зроблені ймовірно в кінці XVIст. власником книги, який рекомендував митцеві створити два портали відповідно до проекту *opera rustica* на таблицях XVIII і XXII. Дослідник висуває припущення, що це замовлення стосується ймовірно сфери друкарства, оскільки ці портали не мають подібних реалізацій [11].

Вплив трактату С. Серліо на архітектуру Львова XVI–XVII ст. найбільше позначився на архітектурних деталях (порталах, вікнах та ін.). Адаптовані “цитати” за Серліо – портали зі зміною характеру членувань окремих елементів – знаходимо на фасадах та в інтер'єрах львівських споруд.

Львівські ренесансні **портали** систематизовані **відповідно до своїх прототипів за основними композиційними схемами**. **1 група:** портали із застосуванням ордерних елементів (колон, пілястр), завершені антаблементом або фронтоном. Портал фасаду палацу Корнякта (пл. Ринок, 6) від вул.Федорова, власності родини Собеських і Яна III з 1650р., є прикладом виконання за зразком *porte rustiche* з “*Extraordinario libro*” [12]. До сьогодні датують кам’яницю Корнякта на підставі дати завершення (1580) і дати замка portalу (23Apr.1580). Ініціали та знаки на замку portalу скоріш за все не пов’язані ні з будівничим П. Барбоном, ні з фундатором К. Корняктом. У композиції серліанського portalу-прототипу на фоні рустованої стіни виступає тосканський портик з арковим прорізом і двома парами колон на об’єднаних п’єдесталах. У львівському порталі збережено тонкі маньєристичні пропорції тосканських колон (1:10), поширено проріз (2:3 замість 1:2), що змінило загальні пропорції. Розширення арки спричинило пониження імпосту та зміну ритму русту. Серед інших відхилень – спрощення п’єдесталів, заміна класичного трикутного фронтона лінійним антаблементом з волютами, уникнення застосування фактур та відсутність таблиці на інскрипції. Й. Ковальчик припускає, що різьбярська інтерпретація завершення portalу з нідерландськими рисами є подібною до portalу Чорної кам’яниці [13]. Описаний портал нагадує пропорціями портал замку в Жовкві (близько 1600 р.). Характерний у С. Серліо [14] мотив пари рустованих пілястр, об’єднаних тягами, не наслідує певного прототипу, а має лише подібний характер. Тому можна лише стверджувати, що цей портал серліанського типу.

Портал палацу Корнякта (пл. Ринок, 6) галереї II поверху є прикладом виконання за зразком portalу із “*Extraordinario libro*” [15]. Близький до прототипу за пропорціями проріз portalу галереї палацу Корнякта обрамовують іонічні канелюровані колони, на тіло яких накладені горизонтальні офактурені смуги. Шийка капітелей колон львівського portalу дещо більш розвинута. Окрім того, портал має свої відмінності: колони на фоні гладкої, а не рустованої стіни вміщено на спрощені п’єдестали; лінійна, а не лучкова перемичка прорізу; доричні, а не іонічні бази колон; суцільний, а не розірваний антаблемент. Профілювання антаблемента наслідує характер профілювання прототипу за винятком підтримуючої частини карниза – у порталі палацу Корнякта відсутні зубчики. Трикутний фронтон прототипу замінено – над порталом встановлено віконечко-світлик.

Портал будинку Бандіnellі (пл. Ринок, 2) від вул.Ставропігійської є аналогом до portalу тосканського ордеру трактату С. Серліо [16]. На фоні рустованої стіни виступає тосканський портик з рустованими пілястрами, у якому відбулась заміна лінійного антаблемента на трикутний фронтон із застосуванням зубців у підтримуючій частині карниза. Складений з кам’яних блоків архітрав і фриз прототипу замінено на почленований архітрав та обрамований гладкий фриз. Змінено пропорції прорізу (2:3 замість 1:2) та пілястр (1:9 замість 1:7), що змінило загальні пропорції portalу. До львівського за композицією та пропорціями близький портал доричного ордеру замку в Олесько початку XVII ст., який детальніше декорований. Портал ратуші Самбора (1606р.) нагадує попередні два композиційною схемою, рустованим архівольтом прорізу та трикутним фронтоном.

2 група: рустовані аркові портали. Великої популярності набули зразки рустованих порталів *porte rustiche* італійського теоретика, які з’являються з кінця XVI ст. у міщанській та палацово-замковій архітектурі. Грецький руст використано в аркових порталах у трактаті італійця [17] та у львівських аркових порталах: костелу та монастиря Бенедиктинок; подвір’я Вірменського собору; кам’яниці (пл. Ринок, 10) від вул.Федорова; фасаду Королівського арсеналу. Іноді до композиції введено імпост, а квадрі оформлено розетами (вул.Староєврейська, 34). Рустований арковий портал з лінійним завершенням зберігся у фортифікаціях замку Золочева: він нагадує схему portalу [18] С. Серліо. Інші рустовані портали (замку Острозьких–Заславських в Дубно другої чверті XVII ст.; замку в Бродах; арсеналу в Городку) подібні до рустованого обрамлення вікна С. Серліо [19].

3 група: рустовані прямокутні портали. Для рустованих порталів Львова з грецьким рустом та лінійною перемичкою (пл. Ринок, 14; вул. Вірменська, 32; вул. Руська, 4) прототипом слугують портали С. Серліо [20]. Подібна рустована віконна перемичка, декорована розетами, збережена на фасаді кам’яниці (вул.Староєврейська, 48). Аналогічні перемички ніш збережено у подвір’ї казематів замку в Бродах. Композиція рустів лінійної перемички [21] ймовірно слугувала зразком для створення

перемички рустованого порталу подвір'я Королівського арсеналу у Львові. Його пілястри нагадують рустовані колони порталу Підгорецького замку.

4 група: прямокутні профільовані портали з гладким фризом, з наличником у вигляді архітрава та прямокутною площиною внизу львівських споруд виконано на зразок обрамлення доричного порталу С. Серліо [22].

5 група: прямокутний профільований портал костелу Марії Магдалени під карнизом містить дві "S"-подібні волюти на зразок вікна [23] та порталів іонічного [24] та коринфського [25] ордерів С. Серліо.

6 група: прямокутні профільовані портали, завершені віконцем-світликом, які обрамовані "S"-подібними волютами (пл. Ринок, 2; 6; 4(II поверх); 21; 28; вежа Вірменського собору, монастир Бернардинів, подвір'я Королівського арсеналу). Аналогічні "S"-подібні волюти завершують портал та вікна споруди коринфського ордеру [26], віконця-світлики порталів [27], навіть камін доричного ордеру [28] у трактаті С. Серліо.

Про серліанський традиціоналізм в архітектурі Львова свідчить також застосування усіх видів русту з трактату Серліо: грецького, діамантового, діамантового з пласкою лицевою гранню [29] (пілястри, пл. Ринок, 2). У Львові відомі приклади заповнення площини фасаду (пл. Ринок, 4; 6; 14), виконання наріжних пілястр фасадів (пл. Ринок, 2; 23), декорування діамантовим квадром п'єдесталів колон та метопів доричних фризів вікон. Рустовані пілястри застосовано на фасадах палацу замку в Золочеві і костелу в Білому Камені. Розрізку фасадної стіни I поверху палацу Корнякта (пл. Ринок, 6) виконано на зразок орнаментів "русту" С. Серліо [30]. Дещо іншого характеру руст [31] трьох глухих серліан фасаду паркової тераси палацу замку у Підгірцях. Замки трьох арок галереї (фасаду) монастиря Бенедиктинок акцентовано нішами зі скульптурами святих. Для обелісків (аттики фасадів пл. Ринок, 4; 6; 23), напівфігур аттика фасаду будинку на пл. Ринок, 6 знаходимо також прототипи у трактаті С. Серліо [32], подібно, як і для обелісків над порталом ратуші в Самборі. Прототипами до "S"-подібних волют аттиків будинків (пл. Ринок, 4; 6), вежі костелу Бенедиктинок та кронштейнів галерей будинку (вул. Руська, 10) слугують зразки, аналогічні до прототипів 6 групи порталів.

Наслідування певних елементів чи членувань будівель. Колонам на п'єдесталах порталу фасаду будинку (пл. Ринок, 2) могли слугувати портали заголовних листів книг трактату С. Серліо ("Libro Primo", "Libro Terzo", "Libro Estraordinario"). У класичній схемі композиції порталу (вул. Вірменська, 30): арковий проріз фланкують пілястри на п'єдесталах, завершені антаблементом з трикутним фронтоном на зразок завершень порталів [33] та вікон С. Серліо [34]. Інший приклад: у порталі тильної світлиці кам'яниці (пл. Ринок, 28) іонічні колони встановлено на п'єдесталах на противагу порталу з трактату С. Серліо [35]. У львівському порталі трикутний фронтон замінено лінійним антаблементом, а фриз декоровано рослинним орнаментом та масками левів у наріжниках та п'єдесталах. Портал фасаду (пл. Ринок, 6) з рустованим архівольтом нагадує схему порталу С. Серліо [36]. Завершення куполу інтер'єру каплиці Боїмів та куполи каплиці Трьох Святителів з екстер'єру нагадують центричну античну святиню трактату С. Серліо [37].

Віконні обрамлення Львова періоду Ренесансу було систематизовано **відповідно до своїх прототипів за такими композиційними схемами.** **1 група.** Найчисленніша група вікон доричного ордеру з гладким фризом, з наличником у вигляді архітрава та прямокутною площиною внизу на зразок обрамлення доричного порталу С. Серліо [38]. Таку схему обрамлення дорично-зубчастого ордеру часто ускладнено доричним фризом (вул. Ставропігійська, 7; 9; вул. Вірменська, 7/9; 17; 22; вул. Федорова, 9) **2 група.** Аркові рустовані вікна, складені з гладких квадратів (вежі Вірменського собору, вежі костелу Бенедиктинок); квадратів, декорованих розетами (вул. Староєврейська, 34) діамантових і гладких квадратів (пл. Ринок, 37) можна зіставити із рустованими обрамленнями тосканського ордеру С. Серліо [39]. **3 група.** Вікна I поверху фасаду подвір'я Королівського арсеналу обрамлено колонами з рустоподібними поясами, тосканськими базами і капітелями, які завершені рустованим архітравом, фризом та трикутним сандриком. Прототипом до вирішення ордерних форм вікон міг слугувати один з порталів трактату С. Серліо (перший з наведених зразків відрізняється лише характером перемички) [40]. **4 група.** Рустовані вікна дорично-зубчастого

ордера з трикутним або лучковим фронтоном I, II і III поверхів бокового фасаду кам'яниці (пл. Ринок, 2) є наслідуванням вирішення архітектурних форм трактату С. Серліо [41]. Гладкий фриз вікна завершує дорично-зубчастий карниз. Обрамлення складається з гладких квадратів різного розміру та профільованого наличника, який у вікнах II поверху містить дві смуги і каблучок з поличкою, а у вікнах I поверху – вал. Над рустованим наличником вікон II поверху нависає архітрав, у софіті слізника якого розміщено розети, а в наріжниках – два кронштейни. Аналогічний за профілюванням архітрав вікон I поверху втім не містить кронштейнів, розет, намистинок та винесений не настільки сильно. Прототип С. Серліо не містить архітрава та фриза (як і вікна II поверху монастиря Межиріча Острозького) на відміну від львівських обрамлень. **5 група.** Прототипом вікон коринфського ордера III поверху та вікон іонічного ордера II поверху кам'яниці (пл. Ринок, 2) є вікна з трактату С. Серліо [42, 43]. За тією ж схемою виконані також інші львівські віконні обрамлення II і III поверхів кам'яниці (пл. Ринок, 28). **6 група.** Віконні обрамлення з вушками львівських кам'яниць (пл. Ринок, 23; вул.Краківська, 22; вул. Вірменська, 24; вул. Руська, 10; II поверху на пл.Ринок, 4) повторюють схему вікон з вушками С. Серліо [44, 45]. **7 група.** Приклад вікон з арковим прорізом із застосуванням рустованих доричних пілястр I поверху кам'яниці (пл. Ринок, 4), доричного ордера синагоги “Золота Роза” та Успенської церкви виконано на зразок побудови вікна С. Серліо [46]. **8 група.** Для вікна кам'яниці (пл. Ринок, 6) та вікна II поверху дворового фасаду Королівського арсеналу, які під слізником карнизу містять дві “S”-подібні волюти, прототипи аналогічні до 5 групи порталів. Аналогічні обрамлення вікон застосовано на I поверсі монастиря Межиріча Острозького. **9 група.** Завершення обрамлення вікон кам'яниці (пл. Ринок, 14) та деяких львівських порталів зі світликом складається з “S”-подібних волют. Їхні прототипи аналогічні до прототипів 6 групи порталів.

В ордерних деталях найчастіше застосовано аттичну базу, як і у трактаті італійця. Однак є випадки застосування іонічної бази: у міжвіконній колоні кам'яниці (вул.Федорова, 8). Таку складнопрофільовану базу [47, 48] С. Серліо подає поряд з іншою базою (з оберненим профілем гусака), близькою до бази міжвіконної колони флігеля аптеки (вул.Друкарська, 2). Прототипом до застосування стилізованих іонік в ехіні капітелей міжвіконних колон світлиці II поверху та капітелей порталу і вікон фасаду (пл. Ринок, 4) є ехіні капітелі доричного ордера С. Серліо [49]. Подібно, прототипом капітелей міжвіконних колон Львова із акантом в шийці (пл. Ринок, 2; 21; вул. Ставропігійська, 7; пл. Вічева, 2) міг слугувати композитний ордер С. Серліо [50], доричні капітелі колон якого автор подає з акантом та іоніками. Капітелі з волютами та акантом в шийці міжвіконних колон кам'яниці (пл. Ринок, 24) зображено у трактаті С. Серліо [51].

Й. Ковальчик [52] наводить фрагмент IV книги (1559 р.) з таблицею зразків рослинного і геометричного орнаментів. Орнаменти плетінки є прототипами до застосованих на гліфах міжвіконних колон кам'яниці (пл. Ринок, 28); та обрамлення порталу II поверху кам'яниці (пл. Ринок, 2). Сграфітовий орнамент плетінки також використано на башті монастирського оборонного комплексу Межиріча Острозького. Інший орнамент меандру використано на порталі світлиці кам'яниці (вул. Федорова, 8) та у фризі над арками вікон світлиці II поверху кам'яниці (пл. Ринок, 2). Орнамент рапорту лаврового листа у заповненні архітраву обрамлення вікна та порталів кам'яниці (пл. Ринок, 21) виконано за зразком, поданим у III книзі С. Серліо [53, 54]. Рослинні орнаменти у фризі вікон кам'яниць (пл. Ринок, 4 (II і III поверх); 6 (II і III поверх); 21 (II поверх); вул.Вірменська, 20 (I поверх); вул. Староєврейська, 34 (II поверх); вул. Руська, 10) також мають прототипи у вищезгаданій таблиці італійця та фризі обрамлення античної споруди [55].

Проблему **впливу концепцій і зразків Серліо на європейську архітектуру** ще докладно не досліджено [56]. Стосовно порталів та їхніх особливостей існують цікаві спостереження в архітектурі Франції, Чехії, Польщі. Встановлено певний зв'язок між архітектурою Франції часів С. Серліо та його “Extraordinario libro”. Результат діяльності С. Серліо під час перебування у Франції – Ліонська споруда Дж. де Тоурнес 1551 р. – відсутня у трактаті. Французькі митці мали за зразок реалізації трактату С. Серліо – портал палацу Grande Ferrare кардинала І. д'Есте у Фонтелло. Цікаві спостереження зробив О. Поллак у дослідженні архітектури Праги XVI ст. У публікаціях С. Серліо він знайшов першоджерела порталів у королівських та міщанських будівлях.

В архітектурі Львова XVI–XVII ст. виявлено адаптовані “цитати” трактату С. Серліо: переважно книги IV та “Estraordinario Libro”. Встановлено, що приклади з трактату С. Серліо стали прототипами для шести головних груп порталів та дев’яти груп вікон. Наслідування зразків певних елементів, членувань, декору, орнаментів у порталах, пілястрах, аттиках, базах, капітелях також характерне для архітектури Львова. Трансформація зразків С. Серліо пов’язана, очевидно, з творчим переосмисленням будівничими або з вимогами замовників, а також з наслідуванням нідерландських видань (або трактату його німецького послідовника – Г. Блюма [57]) одночасно з італійськими виданнями трактату С. Серліо.

1. *Нариси історії архітектури УРСР. Дожовтневий період* / Ю.А. Нельговский. – К.: Держ. вид-во літ. з буд. і арх. УРСР, 1957. – С. 66. 2. Нельговський Ю.П., Шуляр А.М. Львів. *Історико-архітектурний нарис*. – К.: Будівельник, 1969. – С. 21. 3. Там само. 4. Kowalczyk J. *Portale Serliańskie w Polsce* // “KAIU”. – W., 1970. – Т. XV, Z.1. – S. 27–48. 5. Овсійчук В.А. *Українське мистецтво XIV – першої половини XVII ст.* – К.: Мистецтво, 1985. – С. 104. 6. Там само. 7. Kowalchuk J. *Portale... S.31*. 8. *Зберігся в бібліотеці університету у Львові, sygn.14938/IV*. 9. Kowalchuk J. *Portale... – S. 32*. 10. *На титульному листі підпис: M.Mathias Treterus J.U.Dr.1660 die 5 Maii*. 11. Kowalchuk J. *Portale... – S.32*. 12. *Sebastiano Serlio. I Sette libri dell’architettura (Venetia, 1584): In 2. I Libri I-IV. II Libri V-XII. Libro Estraordinario.* – Ristampa: Arnaldo forni editore, 1978. – *Libro Estraordinario, p. I, III*. 13. Kowalczyk J. *Portale... – S.37*. 14. S. Serlio... *Libro Estraordinario, p. I: XV, XIX, XXIII*. 15. *Libro Estraordinario, p. I: XXIII*. 16. *Libro IV, P. 133*. 17. *Libro VII, P. 227*. 18. *Libro VII, P. 161*. 19. *Libro VII, P. 79*. 20. *Libro IV, P. 133, 134*. 21. *Libro VII, P. 161*. 22. *Libro IV, P. 145*. 23. *Libro VII, P. 77*. 24. *Libro IV, P. 163*. 25. *Libro IV, P. 173*. 26. *Libro IV, P. 191*. 27. *Libro Estraordinario, p. I: XXIII, XIII*. 28. *Libro IV, P. 158*. 29. *Libro IV, P. 139*. 30. *Libro IV, P. 135, 136*. 31. *Libro IV, 1559, к.7v.: за Kowalchuk J. S.Serlio a sztuka Polska/WPAN, 1973. – S. 78*. 32. *Libro III, P. 117; Libro Estraordinario, p. I: XXX; Libro IV, P. 124*. 33. *Libro Estraordinario, p. I: I, VIII, XI, XIII, XXVIII*. 34. *Libro VII, Cap. XXX*. 35. *Libro IV, P. 164*. 36. *Libro III, P. 75*. 37. *Libro III, wyd. 1562, P. 30*. 38. *Libro IV, P. 145*. 39. *Libro VII, P. 227*. 40. *Libro IV, P. 134, 148, 165*. 41. *Libro VII, P. 79*. 42. *Libro VII, P. 81*. 43. *Libro VII, P. 77*. 44. *Libro IV, P. 172*. 45. *Libro VII, P. 81, 83*. 46. *Libro VII, P. 77*. 47. *Libro III, P. 54*. 48. *Libro III, P. 85*. 49. *Libro IV, P. 142*. 50. *Libro IV, P. 185*. 51. *Libro III, P. 58, 101*. 52. *Libro IV, 1559, к.72v.: за Kowalchuk J. S. Serlio... II. 83*. 53. *Libro III, P. 101*. 54. *Libro III, P. 77*. 55. *Libro III, P. 101*. 56. Kowalchuk J. *Portale... – S. 27–47*. 57. Блюм Г. *V COLVMNAE или Описание и применение пяти ордеров: Пер. с нем.* – М.: Изд-во Всесоюз. акад. арх., 1926. – 111 с.

УДК 72.477.8

Ю.Л. Богданова

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та архітектурного середовища

СТИЛІ ТА СТИЛІСТИЧНІ СПРЯМУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА ЛЬВІВСЬКІЙ АРХІТЕКТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

© Богданова Ю.Л., 2006

Описано та досліджено основні стилі та стилістичні спрямування у європейській та львівській архітектурі початку ХХ ст.. Проаналізовано їхні характерні особливості та визначних авторів.

Сьогодні питання стилістики архітектури ХХ століття на теренах України викликає або повну розгубленість, або жваві дискусії. Проблема, перш за все, полягає у тому, що впродовж всього радянського періоду нам пропонували теорію стилів, опрацьовану радянськими авторами, яка відповідає архітектурі Східної та Центральної України, але зовсім не відповідає тій ситуації, що